

SIKER ÉS NÉPSZERŰSÉG: A LEGENDA KEZDETE

Krúdy Gyula a vonal alatt, a tárcarovat temetőjében kezdte pályafutását, és ott is végezte. Közben, nagyon rövid ideig, az 1910-es évek elejétől a világháború végéig divatban volt

(Hevesi 1936, 306).

A magyar újságírás történetében a helyi sajtó aranykora a kiegyezéstől az első világháborúig tartott. A nyomtatott sajtónak szinte vetélytársa sem volt a hírszolgáltatásban, és kisebb városok is képesek és készek voltak nyomdákat és újságokat eltartani. A lapok száma néhány évtized alatt a sokszorosára nőtt. 1861-ben 52, 1885-ben 494, 1897-ben 1100, 1904-ben 1330, 1906-ban 2292 napilap, hetilap és folyóirat jelent meg. Ezután csökkenni kezdett a sajtótermékek száma: 1913-ban 1650 volt. Az első világháború után – részben a rádió és a film hatására, részben politikai és gazdasági okok miatt – megváltozott a nyomtatott sajtó szerepe és szerkezete.

Az aranykor idején a lapok nagy része rendszeresen, többnyire naponta hozott szépirodalmi alkotásokat. Ez egyrészt sok írónak biztosított megélhetést és megjelenési lehetőséget, másrészt a napi- és hetilapokban közölt irodalmi művek olyan közönséget is elértek, amely egyébként aligha olvasott volna ennyi friss irodalmat. A magyar prózai elbeszélő irodalom fellendülése a 19. század végén nemigen követhetett volna be a sajtó nyújtotta háttér nélkül.

Mások mellett Krúdy is élt a lehetőségekkel. Az ezredik írása valamikor 1905-ben jelenhetett meg. Az író ekkor mindössze 27 éves, de már 13 éve publikál. 1911-ig, az első Szindbád-elbeszélések kiadásáig hozzávetőleg 1500 írást tett közzé. Ebből máig mintegy ötszáz jelent meg könyv formában, de ennek nagyjából csak a fele érhető el olyan kötetekben, melyek az utóbbi ötven évben láttak napvilágot, a másik fele nehezebben hozzáférhető.

A könyvben soha meg nem jelent Krúdy-írásokról elvben a bibliográfiákból tudhatnánk, de a számottevő Krúdy-bibliográfiák annyira megbízhatatlanok, hogy a belőlük hiányzó írások is önálló köteteket tesznek ki. Az irodalomtörténet szempontjából Krúdy Szindbád előtti korszakai nagyrészt még mindig ismeretlennek számítanak. A könyvekben elérhető elbeszélések alapján, mivel számos fontos darab nem szerepel közöttük, a Szindbád-elbeszélések pontos előtörténete sem ismerhető meg.

A szakirodalom feltételezi, hogy a Szindbád-történetek fordulatot jelentettek Krúdy pályáján. Többen is úgy vélik, hogy a *Szindbád ifjúsága* zárta le a szélsőségesen hosszú, csaknem két évtizedig tartó pályakezdést. Nem biztos, hogy ez a vélemény még ma is tartható.

A *Szindbád ifjúsága* 1911 legvégén jelent meg. Talán ezért olvasható a külső címlapon 1912, a belsőn 1911. A kötet elbeszéléseinek nagy része 1911 során látott napvilágot az irodalmi szempontból egyik legfontosabb napilapban, a *Pesti Napló*ban.

A könyvet szinte azonnal, 1912. január 18-án, és ami még fontosabb, az első oldalon ismertette a *Magyar Nemzet*. Bár a napilapok anyaga és elrendezése némiképp más volt, mint mostanában, az első oldalon közölt könyvismertetés még akkoriban is ritkaságnak, vagyis jelentős eseménynek számított. A könyvről tekintélyes szerzők: Szép Ernő, Schöpplin Aladár, Lovik Károly, Várady István, Kemény Simon írtak elismerő kritikát. Ezek után, azaz 1912 elején csaknem négy hónapon át Krúdynak saját rovata volt a *Magyar Nemzet*-ben: minden egyes számban, rendszerint a lapnak ugyanazon a részén, többnyire ugyanazon az oldalon, megjelent tőle valami. A lap – nem tudni pontosan, miért, de talán a *Szindbád ifjúságának* köszönhetően, mintegy visszatekintő életműsorozatként – Krúdy korábbi elbeszéléseit hozta folytatásokban. A *Szindbád ifjúsága* kétségkívül sikert aratott.

A siker szónak azonban több értelme van. Egyként jelenthet számottevő művészi teljesítményt és széles körű népszerűséget. Nyilvánvaló, hogy a kettő nem szükségképpen jár együtt. Mi a helyzet ebből a szempontból a *Szindbád ifjúságával*?

Kétségtelenül igaz: Krúdy népszerűsége rohamosan növekedett 1911 után, valamint az is, hogy a *Szindbád ifjúsága* jelentős művészi teljesítmény. De sem Krúdy növekvő népszerűségét, sem művészi teljesítményét nem kell tagadnunk ahhoz, hogy kételkedjünk a pályafordulat megtörténetében.

Ha a Krúdy-művek láncolatának befogadástörténetét vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a szakmai siker – a pályatársak, vagyis az írók elismerő véleménye – évekkel megelőzte a *Szindbád ifjúsága* megjelenését. Mások mellett Kosztolányinak sem kellett 1911-ig várnia, hogy Krúdyban felfedezze a kortárs magyar próza kiemelkedő alakját. Krúdy műveinek korai kritikáiból az is kiderül, hogy az író már egy évtizeddel a *Szindbád ifjúsága* előtt is népszerűnek tartották. 1900-ban például azt írták róla, hogy „megszerezte magának a maga nagy olvasóközönségét és olvasóközönségének szeretetét”, 1907-ben pedig azt, hogy „már régóta van tekintélyes publikuma”. 1911 után Krúdy szinte egyik napról a másikra divatos író lett. Azok is hallottak róla, akik irodalmat egyáltalán nem olvastak. Hogy a divatosság nem áll szoros kapcsolatban az írói teljesítménnyel, jól mutatja, hogy 1919 után Krúdy – bár művészileg egyáltalán nem hanyatlott – kiment a divatból, és mintegy két évtizedig csak azok méltányolták, akik korábban sem a felkapottsága miatt kedvelték meg az írásait. Ha a 20. század egyik legnagyobb magyar prózaírójáról van szó, az ember hajlamos azt gondolni, hogy nincs az a foka a népszerűségnek, melyet indokolatlannak kellene tartani. Némi megfontolás után azonban beláthatjuk, hogy Krúdy néhány éves divatosságának az okát nem az olvasóközönség kifinomult ízlésében kell keresni.

A Krúdy iránt megnyilvánuló, rajongásig terjedő érdeklődés nem elsősorban az írásművészetére, hanem a személyére irányult – még akkor is, ha ehhez szükség volt arra a fedezetre, melyet a művei teremtettek meg, és arra az elismertségre, melyet alkotásainak kritikáiból olvashatunk ki. Talán az sem egészen mellékes ebből a szempontból, hogy a *Szindbád ifjúságának* a megjelenése szinte teljesen egybeesett Krúdy egyik leghíresebb párbajával, melyet Sztójánovits Viktor huszárkapitány ellen vívott meg sikerrel, s melyről a napilapok viszonylag nagy terjedelemben számoltak be, óhatatlan hírverést keltve azáltal az éppen megjelenő könyv számára. „Befutott író, és férfi a talpán” – talán valami ilyesmi indíthatta el a rajongást, melyhez hasonló ma leginkább filmszillagok iránt nyilvánulhat meg.

A divat hét-nyolc évig tartott, és amikor végleg elmúlt, Krúdyt az olyan, egykor híres emberek közé sorolták, akik a siker visszatérése érdekében mániákusan ismétlik

hajdani önmagukat. Az újabb Krúdy-kultusz néhány évvel az író halála után, a harmincas évek végén, negyvenes évek elején kezdődött el, és még ma is körülveszi alakját. Írók és szépírói vénával is megáldott kritikusok, irodalomtörténészek indították el és ápolták a kultuszt, mely felhasználta ugyan Krúdy múltbeli divatosságának egyes elemeit, valójában azonban a kevesek által méltányolható őstehetség és a szabályokat nem ismerő zseni képzetét alkalmazta rá. A kialakult Krúdy-legendához idővel már szintén csak járulékosan tartozott hozzá műveinek olvasása. Lehetett ugyan tudni, hogy műveinek nagy része nem található meg könyvekben, de a legendához ez is hozzátartozott, és nincs nyoma, hogy bárki is vette volna a fáradságot, hogy Krúdy írásait mélységben megismerje. Talán nem teljesen véletlen, hogy Krúdy művei máig nincsenek összegyűjtve, s hogy a bibliográfiák is megbízhatatlanok. Csekély módosításokkal az irodalomtörténet-írás is átvette a legendát. Az irodalomtörténészek nem Kosztolányi 1907-ben megfogalmazott értékeléséből indultak ki, hanem – azzal az állítással, hogy 1911 alapvető fordulatot jelentett Krúdy pályáján – a *Szindbád ifjúsága*-nak megjelenésével elkezdődött divatot újították fel irodalomtörténeti szinten.

Végül mindez – akár egy önmagát beteljesítő jóslat – a kiadványokban is következményekkel járt. Az utóbbi két életműsorozat Krúdy pályájának első húsz évét, szemben a második húsz évvel, néhány kötettel intézte el. Ezzel zárult le a felkapottsággal elindult folyamat, s ezáltal a *Szindbád ifjúsága* szinte a semmi után következik. Nagyjából így jött létre az a helyzet, hogy Krúdy a Szindbád-sorozattal lép be az irodalomtörténetbe.

De mi a *Szindbád*? Van-e egyáltalán *Szindbád*?

A *Szindbád ifjúsága* egyike Krúdy azon műveinek, melyekben felbukkan a Szindbád tulajdonnév. Milyen viszonyban állnak ezek a művek egymással? Tekinthető-e összességük szintén irodalmi műnek?

Két *Szindbád* című könyv létezik, de Krúdy erről nem tehet. Ez a megállapítás teljesen nyilvánvaló – annak, aki tudja. Maguk a könyvek azonban nem figyelmeztetnek erre. A gyanútlan olvasó így akár azt is gondolhatja, hogy nem gyűjteményeket, hanem egyetlen, hosszú ideig íródott, sok részből álló, bonyolultan szerkesztett irodalmi művet olvas. Lehetséges, hogy a két könyv hivatásos irodalomtörténészeket is megtévesztett már.

Mindkét *Szindbád* fantáziacímmel ellátott könyvet Kozocsa Sándor állította össze – Krúdy szövegeinek felhasználásával. Az első gyűjtemény 1957-ben, a második 1973-ban jelent meg. A két könyv nem azonos: a bennük található művek összetétele is, sorrendje is más. Mindkét gyűjteményben találhatóak például elbeszélések az 1911-ben megjelent *Szindbád ifjúságából* – de nem az összes és nem a könyv első vagy második kiadásának sorrendjében. Vannak viszont a gyűjteményekben olyan elbeszélések, melyeket Krúdy minden Szindbád-kötetéből kihagyott.

Megszerkesztett ciklusok esetében, mint amilyen a *Szindbád ifjúsága*, helytelen volna lebecsülni az összetétel és a sorrend kérdését. Mást olvashatunk ki abból a műből, melynek nyitó darabja a *Szindbád*, a *hajós*, mint abból, amelyben ez az elbeszélés a harmadik a sorban, és az *Ifjú éveket* követi. Más az a mű, amelyikben szerepel az *Őszi nap* című elbeszélés, mint amelyikből hiányzik.

Néhány szó, sor vagy bekezdés kimaradása vagy betoldása, szövegromlás, bizonytalanság és hasonló az irodalom természetéből adódóan szinte minden mű különböző kiadásában előfordulnak. A két említett *Szindbád* esetében nemcsak ilyen kérdésekkel kell szembenéznünk, hanem elbeszélések, esetenként teljes regények kimaradásával, betoldásával vagy a sorrendjük változásával. Az 1957-ben megjelent *Szindbád*

egyrészt – nagyjából – a Krúdy életében megjelent kötetek alapján közli az elbeszéléseket, másrészt pedig létrehozta az elbeszéléseknek azt a csoportját, melybe az 1916 után íródott és 1957-ig könyvben meg nem jelent elbeszélések tartoznak. Ezzel szemben az 1973-ban kiadott *Szindbád* – néhány terjedelmesebb művet, az *Álomképeket*, a *Francia kastélyt* és a *Purgatóriumot* kivéve – az elbeszéléseket többnyire, vagyis következetlenül, megjelenésük időrendjében hozza.

Nem szükséges folytatni: könyvtári értelemben léteznek ugyan a Krúdy Gyulának mint szerzőnek tulajdonított *Szindbád* című könyvek, de ha bármelyiküket is önálló irodalmi műként tanulmányozzuk, akkor a róluk tett megállapításaink nem állhatnak összefüggésben Krúdy Gyula prózájával. Használhatatlanok ezek a könyvek például akkor, ha az egyes elbeszéléskötetek kompozíciójára és jelentésére vagyunk kíváncsiak. Ha Krúdy Gyuláról beszélünk, a *Szindbád* mint önálló mű nem létezik.

Milyen jellegű művek társaságában érdemes elhelyezni a *Szindbád ifjúságát*?

Az összetett regény és az elbeszélésciklus annyira közeli rokonai egymásnak, hogy időnként megtevesztésig hasonlíthatnak. Az *összetett regény* meghatározott darabszámú és meghatározott sorrendű, egy kötetben kiadott, de önállóan is közölhető elbeszélésekből áll. Az *elbeszélésciklus* szintén önállóan is megálló darabokat tartalmaz, de előfordul, hogy a ciklust alkotó elbeszéléseknek sem a száma, sem a sorrendje nem állapítható meg pontosan – néha még elvben sem. Egy-egy kötetben több, egymástól független elbeszélésciklus is előfordulhat, de nem biztos, hogy a ciklus minden darabját ugyanabban a könyvben kell keresni.

A hagyományos regény erősségei lehetnek a folyamatos és egységes cselekmény, az ok-okozati kapcsolatok hangsúlyozása és a szereplők fejlődésrajza. Ezek közül egyik sem szükségszerű velejárója sem az összetett regénynek, sem az elbeszélésciklusnak, melyek egészen másféle összefüggések feltárására képesek. Ha regénynek olvassuk, akár az összetett regény, akár az elbeszélésciklus töredékesnek, esetleg hiányosnak vagy elnagyoltnak látszhat. A hagyományos regény ideálishoz közelítő változata a maga egységes cselekményével viszont nem feltétlenül alkalmas arra, hogy egyszerre adjon igazat azoknak a szereplőknek, akik eltérő felfogással, világlátással, lelkiállattal, neveltetéssel, erkölccsel vagy vallással rendelkeznek.

A *Szindbád ifjúságát* nyilvánvalóan nem a regény, hanem vagy az összetett regény, vagy az elbeszélésciklus összefüggésében érdemes tárgyalni. De a kettő közül melyik jellemző a könyvre?

Krúdy két *Szindbád ifjúsága* című könyvet publikált. Az első 1911-ben, a Nyugat kiadásában, a második 1925-ben, az Athenaeumnál jelent meg. Az alábbi oszlopokban a két kiadás tartalma található:

Szindbád ifjúsága, 1911

Szindbád, a hajós (Első utazása)
Szindbád második útja
Női arckép a kisvárosban (A harmadik út)
A híd (A negyedik út)
Szindbád útja a halálnál (Ötödik út)
Egy régi udvarházból
Az első virág
A három muskatéros
Az álombeli lovag

Szindbád ifjúsága, 1925

Tájékoztató
Ifjú évek
Szindbád, a hajós
Egy régi udvarházból
Az első virág
A három muskatéros
Az álombeli lovag
Szindbád őszi útja
Női arckép a kisvárosban

Szindbád titka	Szindbád útja a halálnál
Utazás éjjel	A hídon
Őszi nap	Szindbád titka
Szindbád őszi útja	Utazás éjjel
Egy régi délibáb	Szökés az életből
Szegény lányok élete	Szökés a halálból
Szegény lányok szerelme	
Szegény lányok kenyerere	
Özvegyasszony álma	

A két kötet tartalmát összehasonlítva a következőket állapíthatjuk meg. Az 1925-ben megjelent könyvből egyes elbeszélések kimaradtak, mások viszont bekerültek. De még azoknak az elbeszéléseknek a sorrendje sem teljesen azonos, melyek benne maradtak a kötetben.

Mivel a *Szindbád ifjúsága* mindkét kiadásában meghatározott számú és sorrendű elbeszélés található, önmagában mindkettő tekinthető összetett regénynek. A két könyv azonban ugyanúgy tér el egymástól, ahogyan az elbeszélésciklus az összetett regénytől: más bennük az elbeszélések összetétele és sorrendje. A két kötet viszonya tekinthető értelmezési utasításként is. A később megjelent könyv nem valamiféle javított vagy végérvényes kiadása a korábbinak. Mindkét kötet a *Szindbád ifjúsága*, csak éppen tudomásul kell vennünk, hogy ez a mű két, egymástól számottevő mértékben különböző változatban létezik, s ha csak az egyiket olvastuk, még nem ismerjük a *Szindbád ifjúsága* című művet. Mivel az önazonosság bonyodalmait Krúdy legérdekesebb témái közé tartoznak, a két könyv megfeleltetése egymásnak nem véletlen. Irodalmi szempontból nem adhatunk magyarázatot a két kötet összefüggésére, ha azt vizsgáljuk – ami egyébként életrajzi szempontból fontos –, milyen szerződéses viszonyban állt Krúdy a két kötetet megjelentető kiadókkal. A két könyv közvetlen, címmel jelzett azonosítása eltér attól, ahogyan a két kötet az 1917-ben, a Táltos kiadónál megjelent *Szindbád ifjúsága és szomorúsága* című könyvhöz viszonyul. Ez utóbbi tartalmát szintén figyelembe kell venni a *Szindbád ifjúsága* vizsgálatakor:

Szindbád ifjúsága és szomorúsága, 1917

Szindbád – Bevezetés
Tájékoztató
Ifjú évek
Szindbád, a hajós
Egy régi udvarházból
Az első virág
A három muskatéros
Az álombeli lovag
Szindbád őszi útja
Női arckép a kisvárosban
Szindbád útja a halálnál
A hídon
Szindbád titka
Utazás éjjel
Szökés az életből
Szökés a halálból
De Ronch kapitány

Ha összehasonlítjuk a fenti tartalomjegyzéket az 1925-ös *Szindbád ifjúságával*, azt látjuk, hogy az első és az utolsó tétel kivételével a két kötet megegyezik egymással. Van tehát három könyvünk. Közülük kettőnek azonos a címe, de jelentős mértékben különbözik a tartalma. Kettőnek pedig különbözik a címe, de sokkal kisebb mértékben térnek el egymástól, mint az azonos című könyvek. A helyzet bonyolult ugyan, de nem értelmezhetetlen, és a legteljesebb összhangban áll egyebek mellett azzal a gyakorlattal, ahogyan Krúdy újraközölte elbeszéléseit: *A Hét szilvafa* címhez két teljesen különböző szöveg társul, a *Középkor* és az *Egy Gaál legenda vége* címek viszont ugyanazt a szöveget fedik. Ráadásul van egy másik *Középkor* című elbeszélés is.

A legkülönbözőbb felfogású kritikusok és irodalomtörténészek jegyezték meg bíráló hangszíjjal, hogy Krúdy pályája egyes korszakaiban vagy akár az egész pályáján adós maradt az úgynevezett „nagyregénnyel”. Ha egyetértünk ezzel, akkor ebből egyrészt valószínűleg az következne, hogy a regényt eleve értékeesebbnek tekintenénk az elbeszélésciklusnál vagy az összetett regénynél, másrészt pedig fennállna a veszély, hogy voltaképpen a hagyományos, 19. századi regény némely tulajdonságát kérnénk számon a könyvtérjedelmű prózai elbeszélés más formáin is. Az ilyen eljárás gyakran az egység, a folytonosság és a társadalmi értelemben átfogó leképezés szempontjaihoz kötődik. Lehetséges, hogy vannak egységes regények, bizonyosan vannak olyan regényfelfogások, melyek az egységességre épülnek, de egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy az elbeszélésciklusoknak is egységeseknek kellene lenniük, mint ahogyan az sem bizonyítottan igaz, hogy a művészi értéknek és az egységességnek egymás függvényében kell alakulnia.

Akadnak elbeszélésciklusok, melyek folyamatos, összefüggő eseménysort mesélnek el, de a *Szindbád ifjúságának* mindkét változatától idegen a cselekmény egysége és folytonossága. A Szindbád-ciklus egy-egy darabja alapján nemigen lehet kitalálni, miről fog szólni a következő elbeszélés. A *Szindbád ifjúsága* és Krúdy számos más ciklusa jóval kevésbé kiszámítható, mint a hagyományos regény, melyet olvasva tudjuk, hol tartunk benne, és gyakran megalapozott sejtéseink lehetnek arról, hogyan fog előrehaladni a mesemondás, és milyen fordulatot vehet a történet a következő fejezetben. A *Szindbád ifjúságában* az egyes darabok összefüggnek ugyan egymással, de az elbeszélések alapján aligha lehetne hagyományos, a folyamatosság és hiánytalanság illúzióját keltő életrajzot írni Szindbádról. Az eseményeket gyakran évek, évtizedek vagy súlyos logikai bonyodalmak választják el egymástól, és az elbeszélő – szemben például a 19. századi nevelődési regénnyel – a különböző helyeken elmondott történeteket nem illeszti egységes fejlődési történetészmába. A *Szindbád ifjúsága* első kiadásában és a *Szindbád utazásaiban* még azt sem lehet biztosra venni, hogy a következő elbeszélésben is elő fog fordulni Szindbád neve. A két kötet az elhallgatáson, a töredékességen és a véletlenül alapul. Maga a ciklus lezáratlan: van első utazás, de nincs utolsó. Az elbeszélések egyikét sem lehet olyan tetőpontnak tekinteni, amely döntő módon határozná meg az előtte és utána álló elbeszélések jelentését vagy a főszereplővel megtörténő események jellegét. Gyakran a hős folytonossága is kérdéses – még akkor is, amikor ismét a „Szindbád” szó utal rá. Sok egyéb mellett azt sem tudjuk meg, mi Szindbád polgári neve, és csak hozzávetőleges elképzeléseink lehetnek arról, miből és milyen körülmények között él, mi a foglalkozása.

Megállapíthatjuk, hogy nem a cselekmény egysége alkotja a *Szindbád ifjúsága* szerkesztési elvét. Nincs olyan átfogó történet, melynek alá lehetne rendelni az egyes

elbeszéléseket. De van-e valami más, egységes szerkesztési elve a ciklusnak? Szükséges-e, hogy legyen?

Általában véve az elbeszélésciklusokban nem szorul magyarázatra az idő- és térbeli vagy a logikai folytonosság megszakítása vagy hiánya. Nem kell külön indokolni, ha a ciklus egyes darabjai a többihez képest más időben, más helyszíneken, más szereplőkkel játszódnak. Megeshet az is, hogy az egyes darabok nyíltan vagy rejtetten más és más értékeket helyeselnek. Az is előfordulhat, hogy az egyes darabok felfüggesztik vagy egyszerűen semmibe veszik a többi kimondatlan előfeltevéseit. Az elbeszélésciklusok ilyen és hasonló vonásait meglehetősen nehézkesen lehetne levezetni a 19. századi regényből.

A *Szindbád ifjúsága* 1911-es kiadásában több szerkesztési elv is felfedezhető, de egyik sem terjed ki a mű egészére. A kötet a számozott elbeszélésekkel indul, utánuk a – nevelődési regény fejezeteiként is leírható – kisciklus következik. A kisciklus felfogható ugyan nevelődési regénynek, de talán még több joggal a nevelődési regény paródiájának, melyből kiolvasható, miért nincs egységes cselekménye a műnek. Akadnak a kötetben olyan egymáshoz kapcsolódó elbeszélések is, melyekben nem fordul elő Szindbád neve, és vannak elbeszélések, melyeket – egészen más elv szerint – a címükben előforduló „ész” szó köt egymáshoz. A kötet egymást részben átfedő szerkesztési elvei közül egyik sem átfogó, mindegyik csak a teljes halmaz néhány darabjára terjed ki.

Azoktól az elbeszélésektől, melyeket nyilvánvalóan egymáshoz képest kell értelmezni, gyorsan eljuthatunk azokhoz, melyek összetartozása sokkal bizonytalanabb. Meg lehet ezt úgy is fogalmazni, hogy nemcsak az összetett regényt és az elbeszélésciklust nehéz elhatárolni egymástól, hanem az elbeszélésciklust és a véletlenszerűen összerakott gyűjteményt is. Mindenesetre annyi bizonyos, hogy az elbeszélésciklus nem a szerzői szándékon múlik. Sejtelmünk sincs, milyen szándékkal írta Krúdy az *Utolsó szivar az Arabs szürkénél* és *A hírlapíró és a halál* elbeszéléspárost, de az kétségtelen, hogy a két elbeszélés a lehető legjobb helyen van egymás társaságában. Krúdy már nagyon korán elkezdett kísérletezni az elbeszélésciklus különböző formáival, és a ciklusok végigkísérték egész pályáját. Lehet úgy is fogalmazni, hogy Krúdýnál a ciklus a természetes megnyilatkozási forma, a hagyományosnak látszó regény pedig kivétel.

Tekinthető-e fordultnak a *Szindbád ifjúsága* Krúdy korábbi műveihez képest, vagy pedig folytonos velük?

A könyv előtörténetét ugyan még nem lehet megírni, de az enélkül is látszik, hogy nem idegen test a megelőző néhány év elbeszéléseinek kontextusában. A kötet nem jelent alapvető változást Krúdy korábbi műveihez képest. Éppen ellenkezőleg, próza-poétikai, stílári vagy mondattani értelemben sokkal inkább folytonosságról és következetességről beszélhetünk, mint szakadásról vagy fordulatról. A kötet nem megtagadja, hanem szövegzői kapcsolatok létrehozásával felhasználja a korábbi műveket. Mivel azok a vonások, melyekkel Krúdy egyes korábbi korszakait jellemezhetjük, számottevő – időnként meghatározó – mértékben vannak jelen a *Szindbád ifjúságában* is, érdemes beszámolni róluk.

Krúdy egyes értelmezői – a *Szindbád ifjúsága* néhány részletét szemlélve – azt állítják, hogy az író egy-két esetben megváltoztatja, mintegy megállítja az idő normális menetét. Ennél sokkal valószínűbbnek látszik, hogy Krúdy szövegei mindössze következetesen alkalmazzák azokat az időszemléleti formákat, melyek már sok évvel a

Szindbád ifjúsága előtt felbukkantak az író elbeszéléseiben. A könyv értelmezésekor két – egymással esetről esetre változó viszonyban álló – időszemlélettel lehet számolni. A *lineáris időfelfogás* szerint a bekövetkező események sorozata nem más, mint a változások megszakítatlan láncolata. A másik időszemlélet, mivel manapság valamivel nehezebben érthető, több figyelmet érdemel. A *ciklikus időfelfogás* az ismétlődésből, illetve a változásokat megragadó szemlélet változatlan azonosságából indul ki. A két időfelfogás a történetek elmondásának egymásétól eltérő lehetőségeit rejtí magában.

A ciklikus időben a világot változatlan formában visszatérő események értelmezik. Az elbeszélt események nem előrehaladó mozgásként, szakadatlan változásként jelennek meg, hanem hosszan tartó, ismétlődő történésekkel tagolt állapotok egymásutánjaként. Ebben az időszemléletben a változás nem fokozatos átmenet, melynek során a dolog önazonossága mindvégig fennáll, hanem hirtelen állapotváltás, mely – mivel nem szükségszerű, hanem ki nem zárható – mindig kérdéssé teszi a szereplő önazonosságát.

Ezekben az elbeszélésekben az ismétlődés alanya nem elsősorban az egyén, hanem a társadalom. A közösség gyakran az egyénnel egyenrangú szereplő. Az egyének nem pótolhatatlanul egyediek. Egyedi különbségeik értelmezhetetlenek maradnak az általuk betöltött, a hagyomány által megformált szerep feladatkörén kívül. Az egyének a közösségi hagyományból öröklik életformájukat. Bár a szereplő rendszerint a sok hasonló egyike, a hagyomány mégsem egynemű: egymással összeférhetetlen, egymást alapvetően tagadó dolgok is ismétlődnek. Egyazon szöveg egyszerre több világlátást, többféle valószínűséget hozhat létre. Még azt is az időszemlélet mondja meg, milyen jelenségeket lehet azonosnak tekinteni. Az ismétlődő időszemlélet önazonossága felülírja az órán mért időt. Az önazonosságnak ezt a fajtáját nagyjából úgy lehet elgondolni, mint a hét napjainak azonosságát. Megállapodás határozza meg, mit tartunk hétfőnek. Nem a világban végbemenő események határozzák meg, melyik napot kell hétfőnek neveznünk, inkább fordítva: bizonyos dolgok éppen azért történhetnek meg, mert hétfő van.

Az ismétlődésre, vagyis az azonosságra építő időszemlélet egymással párhuzamos nézőpontokat és értékrendszereket rejt magában: a különböző ismétlődések mentén lehet értelmezni a szereplők világait. A különböző világlátások és valószínűségek összeütközése mindig jelentést hordoz. Mivel különböző, egymással párhuzamos világok valószínűségei érvényesülhetnek, és a véletlennek nagy szerepe van, a történetek többféle, egyaránt indokolható fordulatot vehetnek. Okot és okozatot nem a szükségszerűség, hanem a véletlen fűzi össze.

A lineárisnak látszó időben kibontakozó eseményeket a véletlen mellett néha a hasonlóság kapcsolja össze. A változatlan ismétlődés annyira magától értetődő előfeltevésnek számít, hogy időnként még némely egyedinek látszó eseménysorról is megállapítható, hogy nem más, mint az ismétlődő sorozat egyik láncszemének kinagyítása. Bár gyakran az ismétlődő részleteket összekötő egyedi események képezik a legrészletesebb, legtöbb párbeszéddel kísért jeleneteket, az ismétlődő mégis elnyomja az egyedit. Nem az ismétlődő, hanem sokkal inkább az egyedi esemény igényel külön magyarázatot. A kihagyás, az elhallgatás, az egymásnak látszólag – vagy valóban – ellentmondó részek egymás mellé helyezésének lehetőségét az ismétlődő és egyedi esemény változtatása előlegezi meg.

De ha a szövegben ellentétes világlátások vannak, akkor melyik álláspontnak lesz igaza? A világ többféle leírása közül rendszerint egyiket sem mellőzhetjük, az elbe-

szélések szövegének jelentése az egymástól eltérő világképek és az eltérő nyelvek feszültségéből áll elő. Az elbeszélések nem ismernek sem kitüntetett nyelvet, sem mindenki számára egyaránt érvényes valóságot. Az elbeszélők pedig hajlanak arra, hogy mindenkinek igazat adjanak.

Amikor egymástól gyökeresen eltérő világlátások vannak jelen a szövegben, az ellentmondások minden bizonnyal el sem kerülhetők. Krúdy szövegeiben azonban nagyon gyakran nem kiélezett, hanem lappangó ellentmondásokat találunk. A lappangó ellentmondás azt jelenti, hogy az egymással nehezen összeegyeztethető állítások nem egyazon mondaton belül találhatók, hanem mondatok, bekezdések vagy oldalak választják el őket egymástól, és a szöveg nem hívja fel ellentétükre az olvasó figyelmét. A lappangó ellentmondások fontos szerepet játszanak az elbeszélésciklusok szerkezetében is.

Akadnak ugyan olyan elbeszélések is, melyek szembeállítják egymással a képzelést és a valóságot, de sokszor más helyzetet találunk. Ezekből az elbeszélésekből nem az derül ki, hogy a valóság természete könnyedén megállapítható, és ehhez képest minden más látszatnak vagy képzelgésnek számít. Az egymással szembeállított világok egyike sem minősül valóságosabb valóságnak, mint a többi. A különböző nézőpontok egyaránt valóságot látnak maguk körül, és a szöveg nem tesz önkényesen igazságot közöttük. Az elbeszélt események rendszerint nem az egyértelműsödés, az egyszerűsödés és a végső letisztulás irányába mozognak.

Több elbeszélésben is olvashatunk célzást arra, hogy az első látásra egyértelmű műalkotás eredendően többértelmű lehet. Krúdy szövegeiben gyakran találkozunk azzal a jelenséggel, hogy az olvasott történet voltaképpen öt-hat, egymásnak ellentmondó történetre bomlik szét, melyek mindegyike önmagában következetes, egységes és önállóan is elmondható. Meg lehet ezt úgy is fogalmazni, hogy az olvasott történet ellentmondásos, és éppen az ellentmondások mentén bontható szét önállóan elmesélhető történetekre. Le lehet írni a nézőpontokat, világokat, valóságokat egymás ellentéteiként is, de az elbeszélések nagyon gyakran abba az irányba haladnak, hogy a kezdetben felvázolt ellentéteket és ellentmondásokat halmozássá, egymás mellé helyezéssé, egymással párhuzamosan futó, egymással kölcsönhatásban álló, egymással rivalizáló történetekké alakítsák át. Valószínűleg a lappangó többértelműsügből adódik az elbeszéléseknek az a jelentésgazdagsága, melyet Krúdy minden értelmezője érzékelni szokott.

Ezek az elbeszélések első pillantásra egyszerűnek látszhatnak, de – mivel az összetartozó darabok egymáshoz képest kapnak jelentést – közöttük olyan kapcsolatok alakulnak ki, melyek nehezen kibogozható vagy egyenesen kibogozhatatlan bonyodalmakat hoznak magukkal. „Ugyanazt” a történetet el lehet mondani ellentétes megoldásokkal, illetve ellentétes történetek végződhetnek hasonlóan. Bár a véletlen nagy szerepet játszik az egyes történetek alakításában, de ez a megállapítás a ciklus szintjén talán már nem igaz. Elképzelhető ugyanis, hogy a ciklus a megfontolandó elágazási lehetőségek megragadásának tekinthető.

Az elágazásos szerkezeteken alapuló történetmondás a mondatok, az elbeszélések, sőt a kötetek szintjén is jelen van a *Szindbád ifjúságában*. Az 1911-ben és az 1925-ben megjelent *Szindbád ifjúsága* – abban a szabályrendszerben, melyet megteremtene és fenntartanak – különbözőségük ellenére azonosak, illetve azonosságuk ellenére különbözőek. Az egyszerű önazonosság helyébe lépő paradox önazonosságot a kötet egyik legjellemzőbb vonásának lehet tekinteni. Pontosabban szólva a könyv kérdéssé teszi, létezik-e egyáltalán egyszerű önazonosság.

Ha nem a köteteket, hanem az egyes elbeszéléseket vizsgáljuk, szintén a paradox önazonosság képletét fedezhetjük fel. A *Szindbád, a hajós és a Szindbád titka* című elbeszélések nagy vonalakban ugyanazt a helyzetet írják le. Mindkét elbeszelés azt az esetet meséli el, amikor Szindbád megérkezik a határszéli kisvárosba, ahol gyerekkorát töltötte, majd a fogadóban a helyi kolostor paptanáraival beszélget. A kolostor igazgatója hajdanában a színészzel kacérkodott, a másik tanár, Ferenc, alkoholista, a harmadik pedig – a leírásokból kikövetkeztethetően – elmeháborodott. A két elbeszelésben még az egyes mondatok is hasonlítanak egymásra. A két elbeszelés mégsem azonosítható egymással. Viszonyuk paradox önazonosságként írható le. A fogadóbeli szolgálólány, aki az egyik elbeszelésben annyira mellékes szerepet játszik, hogy még neve sincs, és mindössze három mondatot kap, a másikban főszereplővé lép elő. A *Szindbád titkában* Fáninak hívják, színésznő szeretne lenni. Szindbád Pestre csábítja. A lány végül önkézzel vet véget életének.

Az egymással kölcsönhatásban álló elbeszélések az elágazó részekben keresztül olyan mélységi kiterjedést kapnak egymástól, amelyre önmagukban és önmaguktól nem tehetnének szert. Ha – immár a *Szindbád titka* ismeretében – olvassuk a *Szindbád, a hajós* megfelelő részleteit, akkor a mondatok értelmezése óhatatlanul átalakul:

„– Tisztelt Szindbád úr – mondta az öreg fogadós, miután a hatalmas termetű zöld cserépkálya előtt foglalatoskodó, ráncos szoknyás tót cselédleányra egy jóságos pilantást vetett –, a Krakkói Kalapnál megtalál mindent, amit szeme, szája akar.”

Vajon mit akar Szindbáddal közölni a fogadós? Mi az, amit szerinte Szindbád szeme, szája akarhat? Csak nem a cselédleányra gondol? A másik elbeszelés nélkül ez az értelmezési lehetőség – bár tagadhatatlanul előkerülhetne – meglehetősen jelentéktelen szerepet játszana, és bizonyosan nélkülözné a tragikus felhangokat. Néhány mondatnál később pedig a következőket olvassuk az elbeszélésben: „A tót cselédleány a kályhával elvégezvén a dolgát, alázatos csókot nyomott a vendég kezére, és havas, sáros csizmájával kikopogott a szobából. Szindbád kedvetlenül, kezét, amelyet előbb a leány megcsókolt, kabátjához dörzsölve, nézett utána (...).”

Vajon miért kedvetlen Szindbád? Miért akarja ledörzsölni a fizikai érintkezés nyomát a kezéről? Csak nem azért, mert sejtései vannak a másik elbeszélésben olvasható elágazó történet végkifejletéről?

Önmagában mind a két elbeszelés olvasható megtörtént eseménysorról adott beszámolóként, de együtt és egyszerre már nem lehetnek szó szerinti értelemben igazak: az események vagy így, vagy úgy mentek végbe, de nem történhettek meg mindkét módon. Az értelmezés értelmetlenné válik a közvetlen valóságvonatkozás, a mimetikus illúzió szintjén. Ezzel azonban nem zárul le az értelmezés. Az értelmetlenség mindössze az előfeltétele annak, hogy az elbeszélések ellentmondásának feloldási kísérleteiben valamilyen mélyebb, közvetlenül meg nem ragadható értelmet keressünk. Az elbeszéléseken belüli lappangó ellentmondásokra emlékeztet, hogy az elbeszélő sehol nem hívja fel az olvasó figyelmét arra, hogy a két elbeszelés tagadja egymást. Mindkét kiadásban számos más elbeszelés ékelődik a *Szindbád, a hajós* és a *Szindbád titka* közé.

Hasonló kapcsolatban áll egymással a *Szindbád, a hajós* és az *Ifjú évek* is. Az előbbiben Szindbád a városkapitánynál lakik, akinek három lánya van: Anna, Janka és a tizenhat éves Mária. Az utóbbiban Szindbád a főjegyzőnél él. A főjegyzőnek történetesen szintén három lánya van: Magda, Anna és a tizenhat éves Róza. A két elbeszelésben olvasható részletek ezúttal is egymást idézik:

„Mária füzetes rémregényeket olvasott, és ijedten egymásra néztek, amidőn a szél végigdudált az emeleten” (*Szindbád, a hajós*).

„Róza ijedten, lehunytt szemmel hallgatta egy darabig a szelet, aztán a félelem mindinkább erőt vett rajta, és remegve, sápadtan simult a diákhoz, a fejét a vállára hajtotta, a karjával átkarolta a nyakát” (*Ifjú évek*).

Elképzeltethető, hogy a *Szindbád, a hajós* és az *Ifjú évek* nem mondanak ellent egymásnak, vagyis lehetséges, hogy ki lehet találni olyan értelmezést, mely alapján mindkét elbeszélést szó szerinti értelemben lehet olvasni, de az bizonyos, hogy bármiféle értelmezési kísérlet beható szövegvizsgálatot igényel. Ha ki akar igazodni a leírt helyzetek részleteiben, az olvasónak sokat kell ide-oda lapozgatnia a két elbeszélés között. Mária ijedelme egyébként indokolt: neki már csak egy éve van a haláláig. Amikor Szindbád eljön meglátogatni a halottat, magában azt kérdezi: „Vajon hová tették a zabos zsákokat?” – annak ellenére, hogy a szövegben korábban nem zabról, hanem rozsról és kukoricáról olvashattunk. A zabos zsákok a másik elbeszélésben, az *Ifjú évek*ben fordulnak elő, „mint odadobott halottak”. Ez a kifejezés felidézi – ismét csak a másik elbeszélésből – a kiterített halottat.

A *Szindbád, a hajós*ban a főszereplő olyan emléket keres, mely egyszerre múlt és jelen. Önmagát keresi, de nem arra kíváncsi, miképpen lett a kisvárosban tapasztalt egykori boldogságból unalom és idegesség, melyek elől elmenekült Pestről, hanem egészen másra. A szakadatlan változás, melynek során az azonosság csak kisebb szakaszokat köt össze, de a kiinduló állapot és a végeredmény között nem feltétlenül áll fenn, a fejlődési regény mintázata. Az elbeszélés annak ellenére áll távol ettől a mintázattól, hogy a folytonosság múlt és jelen között nem szakadt meg. Szindbád hajdanában is keresett. Tudásvágya akkoriban a másik nemre, a nőkre irányult: megleste a vetkőző Annát, és fellibbentette a halott lány szoknyáját. Szindbád jelenbeli kíváncsisága inkább befelé fordul. Amikor leskelődhetne a tánciskolában a létra alatt, nem néz a magasba. Most nem a nőkről, hanem önmagáról kell megtudnia valamit. Egyszer néz csak fel: amikor Anna kerül sorra. Az ifjú Anna, akinek a térdei „erős hullámvázba hozták a vérét”, azonossá válik saját anyjával – ahogyan ezáltal Szindbád is azonossá válik gyermek önmagával. Az analógia azt sugallja, hogy ugyanaz a paradox elem van jelen Szindbád önazonosságában is, mint a két Anna azonosságában. Mindenesetre az unalom, mely elől Szindbád menekült, csak átmeneti, felületi jelenségnek bizonyult: Szindbád még mindig képes az izgalomra. De mi a helyzet az idegességgel? Az elbeszélés utolsó sorai adják meg a választ. Úton hazafelé Szindbád egyszer csak megállt, és „hosszasan, édesdeden felkacagott”. Nem a köznyelvben gyakoribb „nevet” fordul elő ezen a ponton, hanem a ritkább és éppen ezért hangsúlyosabb „kacag”. Először Anna esti sétái kapcsán fordult elő ez a szó, másodszor a tánciskolai események leírásakor, s harmadszor az elbeszélés zárómondatában. Szindbád kacagása válasz a két Anna kacagására. Szindbád az unalom és az idegesség elől utazott el, az emlékeit kereste. Izgalmat és kacagást talált.

Az elbeszélés párdarabjában, az *Ifjú évek*ben szintén a szereplők önazonossága az elbeszélés tárgya, de más módon, mint a *Szindbád, a hajós*ban. Ez az elbeszélés sokkal inkább arról szól, hogyan szól bele a külvilág – meg nem ismerhető okokból – a szereplők önazonosságába, melyet sem adottnak, sem állandónak tekinteni nem lehet. Az elbeszélés több, kisebb történetből áll. Ezek közül az egyik Müller Fanni története:

Szindbád tisztelte Lubomirski urat, de a kalapját csak olyanformán emelte meg előtte, mint Müller papírkereskedő előtt, akinek egy sötét kapualjban volt a boltocskája, és a boltocskában mindig sötét volt. És a sötétségben a természet eltévesztette a rendet, mert Müller bácsi-

nak nem volt bajusza, de nagy, fekete, hamis lányának, Fánninak igenis volt bajusza. Fánni ezért sokáig szégyenkezett, de egyszer jött egy fiatal tanár a városba, aki Fánni bajuszát szépnek és hódítónak nevezte. És Fánni boldog lett, és boldogságában a Poprádba ugrott a malomgátnál.

A történet hasonlóan furcsa összefüggéseket ír le kicsiben, öntükröző módon, mint amilyenek az elbeszélés egészében is szerepet játszanak. Müller Fánni történetét többféleképpen lehet értelmezni. Az egyik értelmezés szerint a bajuszos nő megjelenésével a „természet rendje” felborulni látszik. A világ azonban bonyolultabb a látszatnál, mert létezik olyan férfi, akit a természet hasonlóképpen megtréfált, és aki történetesen a bajuszos nőket találja hódítónak. Az egyik furcsaságot a kiegészítő és ellentétes furcsaság orvosolja, és ezzel helyreáll a természet rendje. De akár azt is ki lehet olvasni a történetből, hogy a természet nem pontosan úgy működik, ahogyan a róla alkotott bevett elképzelések sugallják.

Ha Fánni boldogságával zárulna le mindaz, amit az elbeszélő elmond, akkor a lehető leghagyományosabb történet lenne volna. Fánni története azonban további fordulatot vesz: a lány a Poprádba ugrik. A szöveg azt állítja, hogy ezt „boldogságában” teszi – annak ellenére, hogy a túlradó öröm és a vízbe ugrás közötti összefüggés nem teljesen világos. De a legkülönösebb az, hogy a történet ezen a ponton végleg le is zárul. A kérdések nyilvánvalóak. Miért ugrik a Poprádba? Így akar kijózanodni? Lehetséges, hogy öngyilkossági szándékkal veti magát a folyóba? Ha igen, akkor miért éppen a boldogság állapotában? Esetleg késletetett választ ad ezzel korábbi boldogtalanságára? Akár ezért, akár azért ugrott, végül is túlélte a kalandot, vagy belefulladt a folyóba? Tragédiát, románcot vagy komédiát olvasunk? A történetre többféle magyarázatot lehet adni, melyekre azért van szükség, mert Fánni története indoklás nélküli fordulattal ér véget.

A másik értelmezéshez másféleképpen kell tagolni a történetet. Fánni számára a történet azzal kezdődik, hogy bajusza van. A lány kiismeri magát ebben a helyzetben, és megtanult együtt élni vele. A különböző erők egyensúlyban vannak: a világ természetellenesnek tekinti a bajuszát, ő pedig szégyenkezik. Ez az állapot akár az emberi életkor végső határáig is fenntartható lenne, ha nem jelenne meg az a férfi, aki a lány bajuszát szépnek és hódítónak találja, s ezáltal kikezdi a lány önazonosságát. De a férfi felbukkanásával a világ értékrendje, melyet Fánni is elfogadott, nem változott meg. A lány boldogsága nem lehet tartós. A megízlelt boldogság után Fánni nem akar visszatérni sem a korábbi állapothoz, sem a korábbi énjéhez, és akkor vet véget az életének, amikor még boldog.

A két értelmezés nem mindenben mond ellent egymásnak, de minél inkább kibontjuk és értelmezni próbáljuk a rövid, négymondatos történetet, annál többet veszít az erejéből. Erre a történetre is áll: nincs olyan átfogalmazása, mely egyenértékű lehetne azzal a bonyolult jelentéshalmazzal, amelyet a szöveg olvasása közben tapasztalunk. Ez természetesen igaz, ugyanakkor csakis értelmezési kísérleteink során jöhetünk rá arra, hogy az egyes értelmezések kevesebbet mondanak, mint az eredeti. A második, valamivel talán meggyőzőbb értelmezés gyengéje éppen az, hogy a történetet egyértelműbbé teszi, mint az első.

Miből adódik a történet többértelműsége? Részben abból, hogy a szövegből nem derül ki egyértelműen a lány halála. Erre leginkább a történetet hirtelen lezáró, a többihez képest viszonylag rövid mondatból lehet következtetni. Miután a lány a folyóba ugrik, az elbeszélőnek többé nincs mit mondania róla. A többértelműség másik oka a

hiányokban és az elhallgatásban keresendő. Tudunk arról, hogy a szereplő szegényt, majd boldogságot érez, de azt már nem tudjuk meg, hogy ezek az érzések milyen gondolatokra indítják, és csupán feltevéseink lehetnek arról, miért ugrik a folyóba. A szereplő mindössze a színtere a rajta átvonuló érzéseknek, mintha azt olvasnánk: a faluban esik az eső. Az elhallgatás azért lehetséges, mert az elbeszélő kívülről, némi távolságból írja le az eseményeket. Ahhoz viszont, hogy megértsük, mi történik, Fanni nézőpontjára volna szükségünk. Az elbeszélt történet és az elbeszélő nézőpont nem illik össze, s ebből adódik az értelmezett négy mondat enyhe bizarrsága.

A második értelmezés értelmességét a tragikus cselekményváz szolgáltatja. Sorsa a lányt lehetetlen választás elé állítja: a boldogságát csak akkor nem kell elveszítenie, ha feláldozza az életét. A történet tragikus értelmezése csökkenti a lezárás hirtelenségéből adódó groteszk hatást is.

Fanni története több szállal kapcsolódik az elbeszélés egészéhez. Az inkongruencia végig jelen van az elbeszélésben. A gyerek szemével látott összefüggéseket a felnőtt elbeszélő teljes komolysággal mondja el: Róza szereti Szindbádot, ezért a haját cibálja. Szindbád Gergely pápával barátkozik, következőképpen gyakran megveri. A klostor szegény diákjai tisztelettudóan emelik meg sapkájukat az évszázadok óta halott Lubomirski herceg arcképe előtt. Szindbád nem köszönti alázatosan az arcképet, mert ő a szolgabírónál lakik. Házigazdája egykor csak hajdú volt, de tekintélyes szakállt növesztett, a hasa is megnövekedett, így szolgabíró lett. Róza felügyel arra, hogy Szindbád rendesen tanuljon, ezért aztán, mikor Szindbád igazán bosszantani akarja őt, komolyan elkezd tanulni. Gergely pápa biztonságban érzi magát, következőképpen meghal. Szindbád attól tart, hogy őt okolják majd Gergely pápa haláláért, de Róza hősné tekinti.

A felsorolt esetek összefüggésben állnak a szereplők önazonosságával, és hasonló rugóra járnak, mint Müller Fanni története. Az inkongruencia minden esetben csökkenthető a szereplők nézőpontjának bevezetésével, a hiányok kitöltésével és olyan magyarázatok kitalálásával, melyek messze túlmennek az elbeszélés szövegén, de ezek a magyarázatok – éppen azért, hogy egyértelműbbé teszik a szöveget – egyúttal el is vesznek az elbeszélés jelentéséből.

A két elbeszélés, az *Első utazás* és az *Iffjú évek* beszélő viszonyban vannak egymással. Az *Első utazás*ban arról olvasunk, hogy Szindbád jelenbeli önmagában megtalálja ifjúkori önmagát. A később íródott elbeszélés, az *Iffjú évek* újra elindítja a lezárt keresést, az egyszer már megválaszolt kérdéseket – kissé módosított formában – ismét felteszi. Ebből az elbeszélésből ugyanis az derül ki, hogy az önértelmezés már az ifjú Szindbád számára is a szélsőségek (a vétkes és a hős) között ingadozott. Mit talál, ennek tudatában, az őszes úr, aki felkeresi ifjúságának színterét? Ugyanakkor abban a könyvben, vagyis a *Szindbád ifjúságának* 1925-ös kiadásában, melyben a két elbeszélés együtt szerepel, nem a megírás és a megjelenés időrendjében, hanem ehhez képest fordított sorrendben olvashatjuk őket. Vagyis az *Első utazás* felel az *Iffjú évekre*. Így azonban a két elbeszélés viszonyából azt lehet kiolvasni, hogy az egykori végletek, a hős és a vétkes szembeállítása tévedésen alapult, mert közben valami egészen más irányította az eseményeket.

A *Szindbád ifjúsága* tartalmaz egy cikluson belüli ciklust is. Ebbe a következő darabok tartoznak: *Egy régi udvarházból*, *Az első virág*, *A három muskatéros*, *Az álombeli lovag*. Ez a négy elbeszélés a könyv mindkét változatában megtalálható, az 1911-es kiadásban a számozott darabok után, az 1925-ös kiadásban közvetlenül az

Ifjú évek és az Első utazás után. Az előzmények közé tartozik Szindbád apja életmódjának bemutatása, Potrobányi úr és Ketrényi Nagy Sámuel bevezetése. A tulajdonképpeni történet – H. Galamb Irma színésznő „ostroma” – mintegy véletlenszerűen, az ebéd megbeszéléséből ágazik ki, utóbb azonban kiderül, hogy Ketrényi tervei egy ideje már készen álltak.

Ketrényi és Potrobányi, Szindbád nevelői komikus alakok. A nevelést igen tágan értelmezik. Ketrényi megbízatása eredetileg arra terjed ki, hogy megtanítsa Szindbádott a vizsgai verszet elszavalására, de ebbe – sajátos világlátása miatt – nála beletartozik az is, hogy Szindbádott felkészítse a nők „ostromának” tudományára is. Így történik meg, hogy Szindbád – Potrobányi és Ketrényi hathatós segítségével – bemáshzik H. Galamb Irma ablakán.

A kisciklusban a komikum részben a paródiát szolgálja. A négy elbeszélés a szó szoros értelmében vett nevelésről számol be, de az oktatás, melyben Szindbád részeshül, egyáltalán nem szokványos, hanem egyebek mellett a következő tárgyköröket tartalmazza: miképpen kell adagolni az italt, s mikor miről lehet beszélni, ha papok is helyet foglalnak az asztalnál, vagy azt, mikor érdemes bemáshzni az ostromlott nő ablakán. A kötet más elbeszéléseiből derül ki, hogy Szindbád mindkét leckét komolyan vette.

A paródia eleve többretegű szöveg. Olvasható szó szerint is, ugyanakkor vannak más szintjei is. A kisciklus számos helye például művészetelméleti vagy filozófiai értekezésként is értelmezhető – még akkor is, ha ezek a részletek értekezésnek olvasva túlságosan is mulatságosnak, esetleg mesterkéltnek vagy kifacsarodottnak tűnhetnek fel:

[Potrobányi] karja, lába mind megannyi hurka, lecsüngő, vastag bajusza alól különösen az ételek és italok nevét ejtette ki nagy csemcsegéssel. Ebéd idején a konyha körül szaglászódott, aztán kidülledő szemmel jelentette kisebbik gazdájának:

– Paszulyunk lesz malackörmével.

– Babunk – vágott közbe helyreigazítólag a színész.

Potrobányi megvető pillantással felelt, és csak hosszabb szünet múlva kérdezte:

– Te vén csepűrágó! Hogy merészelsz beleszólni az irodalomba? Neked azt kell énekelni meg szavalni, amit az írók elibéd szabnak.

A paszuly és a bab vitájából ágazik ki Szindbád neveltetésének egyik fontos epizódja. A „paszuly” és a „bab” szavak használata világszemléleti különbségeket jelöl. A „paszuly” tájnyelvi szó, elvben ugyanarra a tárgyra alkalmazható, mint a „bab”, de a vitapartnerek alapvető különbségeket látnak közöttük. A két világszemlélet egyebek mellett azt is kijelöli, mi történhet Szindbáddal a jövőben, vagy – másképpen fogalmazva – meghatározza az elbeszélések cselekményét.

Miről is vitázik tehát Potrobányi és Ketrényi? A színész azt vágja Potrobányi fejéhez, hogy tájékozottsága, az ő nagyvilági és kifinomult ízléséhez képest, korlátolt és vidékies. A vitában Potrobányi a természetesség mellett érvel, de saját szavai fordulnak ellene. Annak érdekében, hogy Szindbád életében a természetközeli idill illúziója létrejöhessen, a színpalak mögött Potrobányinak kellett eljárnia, például pofonokat kellett kiosztania a cselédlányok között. A természetesség, melyre Potrobányi utal, nem valamiféle kiinduló állapot, melyet adottnak lehetne tekinteni, hanem sokkal inkább bizonyos – természetesnek talán nem sok joggal nevezhető – műveleteknek (erőszak, csábítás) a végeredménye. Ketrényi azonban nem erre hivatkozik, hanem

azt állítja, hogy a kétféle szemlélet váltakozhat egymással, munkamegosztás jöhet létre közöttük. Mind Potrobányi, mind Ketvényi cselekményvázlatokat, forgatókönyveket készítenek Szindbád számára, aki végül Ketvényi javaslatát fogadja el: mindkét szemléletet a sajátjának tudja. Erre a párhuzamosságra és váltakozásra épül egyebek mellett a *Szökés az életből* és a *Szökés a halálból* című elbeszélések kapcsolata. Ez azt jelenti, hogy annak a könyvnek, amely Szindbád életének egyes eseményeiről számol be, a cselekménye nem lehet egységes. A kisciklus szövege – a paszuly és a bab vitájában – kétséggé teszi a nevelődési regény előfeltevéseit: a folyamatos és egységes, ok-okozati kapcsolatokra épülő cselekményt.

Amikor Szindbád végül bemászik a színésznő ablakán, mást talál, mint amire a nevelői felkészítették. Irma egyáltalán nem látszik meglepettnék. A fiút kedvesen fogadja: leülteti és elmeséli az álmát. Amikor azonban az ifjú közeledni próbál hozzá, gyengéden, de határozottan kituszkolja az ajtón. A cél tehát, amely felé az eddigi történetek haladtak, egészen más, mint amire a szereplők vártak. Az előkészített esemény nem következik be, az összes számítás tévesnek bizonyul, de azt azért nem lehet állítani, hogy nem történt semmi. A végeredmény leépíti a nevelődési regény célulvőségét is. Ennek az oka nagyon egyszerű: az elbeszélés befejezésében Irma nézőpontja játszik meghatározó szerepet, de ő másféle forgatókönyv, másféle fikció szerint éli meg a pillanatot:

Én nagyon szerencsétlen voltam eddig. Üldöztek, nem szerettek, nyomorult, boldogtalan teremtes voltam. De most boldog vagyok, mert maga, kedves fiam, megjött az álmaimból. Úgy jött, úgy érkezett, mint ahogyan az álmokban szokás. Ifjan, szépen és rajongva... Nem kérdezem, hogy mi hozta ide. Itt volt, és én boldog vagyok. Ha reggelre meghalnék, akkor volnék a legboldogabb, mert ugyan mi történhetik már ezután velem az életben? ... Semmi, ugye, semmi?...

Meglehetősen nyilvánvaló a kapcsolat egyrészt Müller Fanni történetével, másrészt a boldogság beteljesülése és a halál között. H. Galamb Irma és Ketvényi Nagy Sámuel értelmezése Irma életéről nem mondanak ellent egymásnak abban az értelemben, hogy akár még „ugyanazokra a tényekre” is épülhetnek, a két értelmezés mégis összemérhetetlen, mert más történetstílust alkalmaznak a nő életét alkotó eseményekre. Szemben Szindbád várakozásaival, Irma számára a beteljesülés nem más, mint az ifjú megérkezése. Hosszadalmas, négy elbeszélésen keresztül tartó előkészítéséhez képest a befejezés gyorsan következik be, és a történet szinte lezáratlannak látszik – legalábbis Szindbád nézőpontjából. Ha további események következnének be, akkor ezek Irma számára már a történet befejezése után esnének meg, és új történet kezdődne el – minden bizonnyal ugyanolyan, mint amilyeneket Ketvényi mesélt el Szindbádnak Irma életéből. Miként azonban Irma szavaiból kiderül, ilyesmire semmi szükség. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy voltaképpen az egyik szereplő dönti el; a történetnek ezen a ponton kell véget érnie.

Az elbeszélésciklusok esetében a ciklusba tartozó művek száma és sorrendje bizonytalan. Ez a megállapítás a kisciklusra is vonatkozik. Az újabb *Szindbád*-kiadásokban szerepelni szoktak ugyanis – közvetlenül a kisciklus után – *A régi hang* és *A szerelem vége* című elbeszélések. Kétségtelen, hogy ezek az elbeszélések eredetileg ugyanott és ugyanakkor (a *Pesti Napló*-ban 1911-ben) jelentek meg, mint a kisciklus többi darabja. Krúdy azonban egyik kötetébe sem vette fel őket. Könnyen lehet, hogy ebben az esetben tiszteletben kellett volna tartani azt, ahogyan Krúdy állította össze a

köteteit, és ezt a két elbeszélést nem a többi közé keverve, hanem azoktól elkülönítve kellett volna közreadni. Ez a két elbeszélés ugyanis – tíz esztendővel azután, hogy Szindbád bemászott az ablakon – folytatja az egyszer már lezárult történetet. Vagyis az újabb *Szindbád*-kiadásokban a kisciklus nem ott ér véget, ahol Krúdy az általa összeállított kötetekben befejezte. De a bizonytalanság, hogy hol kell véget érnie a történetnek, ebben az esetben elkerülhetetlen. Részben az elbeszélésciklus műfajából adódik, részben pedig abból, hogy sokféle elképzelés lehetséges arról, minek hol kell véget érnie.

HIVATKOZÁSOK

Hevesi András (1964) [1936] „Krúdy Gyula”, in Tóbiás Áron (szerk.) *Krúdy világa*, Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 305–312.